

מתשעה באב לחמשה עשר באב

הרב מנחם רוקח

ליהודים בעת סכנה, "תורה מגינה ומצלי" (סוטה כא:). ולכן יש לקשר התפלה הנ"ל על אש הבנין עם אש לימוד התורה של חמשה עשר באב, כדלהלן.

המשנה ריש הש"ס מלמדת שהשעה של קריאת שמע בערבית היא עת צאת הכוכבים, ומסביר רש"י שהטעם שמתפללין (לפעמים) ערבית עוד מקודם, אין זה לצאת חובת ק"ש, אלא להתפלל תפלת ערבית מתוך לימוד התורה. "קדש לי כל בכור" כל דבר ראשון יש בו חשיבות מיוחדת. ובלי ספק יש חשיבות נורא ואיום בזה שרש"י הקדוש מתחיל פירושו הקדוש בגילוי חשיבות לימוד התורה בפרט במעלה שע"י לימוד התורה גם התפלה, השמונה עשרה, עולה למעלה למעלה, "כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה".

[וכמו כן בשחרית. ומה שכ' רש"י בדף ה: על תפילתי שתהא סמוך למטתי, שלא לעשות מלאכה קודם ק"ש ותפלה, והוסיף שיש קדימת ק"ש ותפלה גם לגבי לימוד התורה, שבתנוס' (ד"ה אלא) תמה מנא לי' לרש"י, בלי ספק רש"י עצמו למד תורה בבקר השכם קודם זמן ק"ש. ודעת התנוס' דשרי ללמוד גם אחר התחלת זמן ק"ש].

(ב) ולא רק פרשת שמע, אלא גם הברכות שקודם ואחר שמע. (וכבר כתבו פוסקי דורנו שמכאן ראוי שברכות שמע, בנוגע זמן (בערב ובבקר) דינם כתפלה ולא כשמע גופא, שבק"ש על מטתו אינו חוזר ברכות שמע עוד הפעם).

ואעפ"כ ארשה לי להציע ולהוסיף דיש בברכות אלו דבר חשוב בנוגע הלימוד קודם התפלה, והוא שיש בלימוד תורה שמחה וששון. וזהו שמבטא העובד ה' כשלומד תורה (עבדו את ה' בשמחה, פיקודי ה' ישרים משמחי לב), הברכה שקודם שמע, שאומר "אהבת עולם... תורה ומצות חקים ומשפטים... ונשמח" בדברי (תלמוד) תורתך". גם בברכה שקודם ק"ש שחרית,

שאלה: איזה ברכה יש שמברכין רק פעם אחת בשנה? ברכת מקדש ישראל והזמנים הרי מברכים בכל יום טוב. ברכת עננו... העונה לעמו ישראל בעת צרה, הרי מברכין בכל תענית, גם הרי רק השליח ציבור מסיים הברכה בחזרת הש"צ, ולא כל הקהל⁶. ברכת מלך מוחל וסולח... מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים, הרי מברכין חמש פעמים (בערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה).

התשובה: הברכה אחת בשנה היא ברכת נחם שבמנחה תשעה באב, שמסיים בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים^{**}. ומכיון שמברכין כן רק פעם אחת בשנה, בלי ספק כל יהודי בעל הרגש יאמר תפלה זאת בכוונה עצומה וכאב לב על חורבן בית מקדשנו, לכן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה, לבי לבי על חלליהם, ונכלל בזה חללי צעירים הי"ד שנרצחו בשבועות אחרונות ע"י "חאמאס" הרשעים הרוצחים. ועוד הסכנה רועדת, וגדולי תורה מבקשים בפרט לומדי תורה להתפלל עבורם ולהוסיף בלימודם, "דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו" (לשון רש"י תענית לא. ע"י להלן). "כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה", כמו כן לימוד התורה "הלא כה דברי כאש נאם ה'..." (ירמי' כג:כח). כח גדול לבנין בהמ"ק, ולהצלה

⁶ יש להתעורר לראות חשיבות חזרת הש"צ כל פעם בזה שבתענית הקהל רק שומע הברכה מהש"צ ועונין אמן. הלשון בנוסח עננו צ"ע, "טרם נקרא אליך עננו", מדוע יענה עוד קודם קראנו? גם תמוה, הלא עוסקים בקריאה בתפלה. י"ל דקאי על עננו שבתוך הבלחש של הציבור, שאז עוד "טרם" קריאה, שעיקר קריאה היא בחזרת הש"צ כשמסיים "העונה לעמו ישראל בעת צרה". ובאמת שיטת רבן גמליאל שבכל תפלה העיקר הוא חזרת הש"צ, אך הלכה כחכמים דפליגי עלי, וע"י ברטנורה סיומ ר"ה בנוגע ר"ה ויוה"כ.

^{**} הגם שלפי רב עמרם גאון, מובא באבודרהם, אומרים נחם בתשעה באב בכל שלש תפלות, מנהג העולם כהכרעת רב סעדי' גאון דרק במנחה בלבד. ומסיים אבודרהם "וכבר פשט המנהג כדברי רב סעדיה".

בברכת אהבה רבה, מזכיר מעלת השמחה "...והאר עינינו בתורתך... "נגילה ונשמחה". גם יסוד זה - השמחה שקבע הקב"ה בלימוד התורה - מקום גילוי דעת בריש הש"ס, ונכלל בהמדובר בק"ש עם הברכות, "קדש לי כל בכור" כל ראשית.

רק איזה ימים עברו מעת שצמנו בתשעה באב על חורבן המקדש ותולדותיו, העינויים הקשים יחד עם הצום קיימנו ההלכה שאסור ללמוד תורה ביום זה, חוץ מחלקי התורה שמביא את הלומד לגודל הצער, כגון אין מגלחין, איוב, והמדרשים על החורבן. והלכה זו מיוסד על המציאות של שמחה שבלמוד התורה. הגע עצמך עד היכן מגיע שמחה של לימוד תורה. לימוד תורה הרי הוא יסוד היסודות, ואסור בתשעה באב מפני השמחה עצומה שיש בו.

בגמ' ברכות דף ו. "אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה (מלכים א' חי:כח), במקום רנה שם תהא תפלה". רש"י מסביר "בבית הכנסת ששם אומרים הציבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב". אבל המהרש"א מוסיף בנוגע לומדי תורה "שמי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם". ופשוט שהמהרש"א מבין תבת "רנה" בבחינת גילה רנה דיצה וחדוה, לפי שהשמחה שבלמוד קובע הקדמה לתפלה. והגם שבספרי ריש פ' "ואתחנן" מונה "רנה" מעשרה לשונות של תפלה, ומובא בשפתי חכמים על "ואתחנן", במלכים א' דכתיב "ואל התפלה" פשוט דרנה מכון על דבר אחר, ולפי המהרש"א מכון על שמחה, במקום שמחה שבלמוד תורה שם תהא תפלה.

יש להשים לעינינו המתמיד שחשקה נפשו בתורה, שהי' עסוק בדפי גמרא ומפרשים והגיע סוף היום של תענית תשעה באב, שכל איש רעב וחלש מצום הולך לביתו לאכול ולשתות, ומתמיד זה אחר שטעם קצת לחזק עצמו, ממחר להגמ' והסוגיא שהי' עסוק בה קודם התענית, בחשק וגעגועים לא פחות מתיאבון לחם. "לא רעב לחם ולא מצא למים כי אם לשמוע את דבר ה'" (עמוס ח:יא).

וכן מגיע, יום יום, חמשה עשר באב. "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב ויו"כ..." (משנה ריש פרק ד' דתענית). חמשה עשר באב מאי היא... ר' אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין (דף לא.). ומה בכך? איזה יו"ט יש בזה? ופי' רש"י "מכאן ואילך מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". בלי ספק שהוספה זאת בגמ', על גמר כריתות עצים אינם הוספה בלבד, אלא חלק מעיקר השמחה והיו"ט, שמתחילין "להוסיף" ללמוד בתורה, היו"ט והשמחה לא על מיעוט שעות היום אלא על ריבוי שעות הלילה לפי שביום עסוק האדם בכל מיני טרדות, פרנסה וכו'. בלילה הי' כל יהודי עסוק בלימוד תורה בלי מפריע, בביתו או בבהמ"ד. "שיר המעלות... העומדים בבית ה' בלילות" (תהלים קלד:א).

בעירובין דף סה. דיעה אחת לא איברי לילה אלא לשינתא, ודיעה אחת לא איברי סיהרא אלא לגירסא. שמעתי דרך צחות: לבני תורה לגירסא, ולאחרים לשינתא שלא יהו מפריעים לבני גירסא.

בברכות ריש פרק ב' למה קדמה פרשת שמע שבפרשת **ואתחנן** לפרשת והי' אם שמוע שבפרשת **עקב**, והי' אם שמוע לויאמר (דלפי סדר המקראות ציצית קודם, בפ' **שלח**), תירץ המשנה לפי שוה"י אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה, ("תלמוד תורה, ולמדתם אותם את בניכם" - רש"י). "יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת" (תהלים יט:ג), וציצית רק ביום.

זכרנו את המסופר על גאון הגאונים ר' מנחם זמבא ז"ל הי"ד בגיטו בווארשא בעת הזעם נורא ואיום טמן תחת בגדו העליון כתב יד על הרמב"ם. בקשוהו אחד מידידיו לזרוק את הכתבי יד (ולהטמין לא הי' שום מקום להטמין) שאם ימצא ע"י נאצי ימ"ש עם כתבי יד יקר מיד. בכה ר' מנחם "אינני יכול לזרוק, די הייליגע נעכט", שהי' ער לכתוב חידושים אלה.

עם כל זה צריך הסבר: דאם כנים דברנו, שעיקר השמחה ביום זה מיוסד על לימוד התורה בלילות, א"כ

מה הקשר ליום "תבר מגל"? ("שבירת הגרזן שפסק החוטב מלחטוב עצים" עבור מערכה למזבח). התשובה לזה יובן עפ"י הקדמה:

ידוע ההלכה של סמיכות גאולה לתפלה. המחבר בסי' קי"ט פסק "צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם אפי' באמן אחר גאל ישראל". וברמ"א שם מסביר טעם סמיכות גאולה לתפלה מדכתיב יענך ה' ביום צרה (תהלים כ') וסמך לי' (תהלים יט, פסוק אחרון) "היו לרצון אמרי פי... וגואלי". המעיין בזה יובן שאין הלכה זו של סמיכות (עד שלא יפסיק אפי' בקדושה ויהא שמי' רבה) מיוסד על התבה אחת "וגואלי" שבסיום פרק י"ט, אלא על כל התוכן של הפרק: תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי... ("השמים מספרים כבוד א-ל", ו"אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם"), אבל תורת ה', קול התורה נשמע, יום ליום יביע אומר "בקול", יהיו לרצון "אמרי פי"... לימוד התורה (וקיום מצותיה), היסוד היסודות של גאולה, "וגואלי", ונסמך ליענך ה', על זה מיוסד ההלכה לסמוך ברכת גאל ישראל לתפלה שמונה עשרה. וכמו שיש מעלה בלימוד תורה קודם שמונה עשרה "כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה", כמו כן סומכין התפלה לברכת גאל ישראל, כמו סמוכים (בתהלים) יענך לפרק י"ט, תורת ה' תמימה... שמסיים "וגואלי". שהרבה מתוכן שמונה עשרה מכוון על הגאולה: ראה נא בענינו... גאל ישראל; תקע בשופר גדול לחרותנו...; ולירושלים עירך ברחמים תשוב...; את צמח דוד...; רצה... והשב את העבודה לדביר ביתך.

בערבית אין דין סמיכות גאולה לתפלה חמור כל כך כבשחרית. הטעם לפי שכל תפלת ערבית רשות, וקבלנהו כחובה. אבל בנוגע הנ"ל, שמיוסד על תהלים י"ט, וחשיבות לימוד התורה, לימוד התורה בלילה עוד חשוב יותר. ובאמת הודיענו כן בגמ' ברכות ד: ועוד הפעם דף ט: "איזהו בן עוה"ב זה הסומך

גאולה לתפלה של ערבית". וכן להלכה במשנה ברורה סי' קי"א סק"ד "ואפי' בערבית קודם תפלת י"ח ג"כ יש ליזהר בזה".

אל יקל בעיני הלומד ומוסיף כאילו אין בו חלק בעולם המעשה, "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך" (אבות ב:ט), פי' במפרשים שידע שבכח לימודו משפיע לא רק לעצמו אלא על העולם כולו. "הליכות עולם לו" (חבקוק ג:ו), "אל תיקרי הליכות אלא הלכות" (מגילה כה:), כל העולם לו, מהשפעתו. "מובטח לו שהוא בן עולם הבא".

וכמו בעבודת הקרבנות "ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות... דרומית מזרחית, מזרחית צפונית...", או בקרבן שטעון "שתים שהן ארבע", פשוט שיש בזה השפעת קדושה על כל העולם. "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה" (פ' עקב יא:יב), "ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה" (רש"י).

מעתה נחזור לתחילת תמיהתנו שקראו את יום חמשה עשר באב יום טוב "יום תבר מגל" שנגמר ההכנה למערכה על המזבח, על זה מוסיף בגמ' מעלת לימוד התורה בלילה נוסף על לימוד היום, מה השייכות? השייכות ברור ומיושב, שכל ענין סמיכות גאולה לתפלה הוא להדגיש יסוד לימוד התורה כסגולה לבנין המזבח, ולבנין המקדש בכלל.

ולמ"ד זהו הכוונה במשנה אבות (פרק א' משנה ג') שלשה שאכלו ואמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו משלחנו של מקום, ופיר"ע מברטנורה מיד כשדיבר בדברי תורה נקרא שלחן אשר לפני השם, וי"א מראשו של מקרא הוא יוצר דכתיב והמזבח עץ שלש אמות עיי"ש. עכ"פ לימוד התורה הוא ראש הסגולות לבנין המזבח, לבנין המקדש. ולכן נקרא שמחה זו של הוספה בלימוד התורה, יום "תבר מגל" (שבירת הגרזן ששובר, יוסיף חיים על חיינו).

